

NAVOIY IJODINING JAXON ADABIYOTIDAGI O'RNI

Sotvoldiyeva Muazzamxon Turgunovna

Marg'ilon shaxar 1-son kasb-hunar maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Navoiy ijodining jaxon adabiyotidagi o'rni haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit soʻzlar: *Alisher Navoiy, , Markaziy Osiyo, Eron, Hindiston va Turkiyadagi lugʻat kitoblar, asarlar.*

Alisher Navoiy, O'zbekiston va jaxon adabiyoti tarixida ahamiyatli o'rni bor. Uning ijodi jaxon adabiyotida ham katta ahamiyatga ega. A.Navoiy, XV asrning ikkinchi yarmidan XVI asr boshlariga qadar bo'lgan davrda yashagan. O'zbekiston adabiyoti va falsafasi tarixidagi eng yuqori shaxslardan biridir. Uning asarlarida jaxon adabiyotining eng muhim xususiyatlari - shoir, musiqa, san'at va ma'naviyat - keng ko'rsatilgan. Navoiyning jaxon adabiyotida yozgan asarlari, jaxon adabiyoti tarixida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularning o'qilishi va o'rganilishi O'zbekiston adabiyoti va falsafasi tarixidagi eng muhim vazifalardan biridir.

Alisher Navoiy, jaxon adabiyotida o'zining eng yuqori o'rinlari bilan bilinadi. Uning yozgan asarlari, jaxon adabiyotining muhim xususiyatlari - shoiriyat, musiqa, san'at va ma'naviyat - bilan to'la ko'rsatilgan. Navoiyning jaxon adabiyotidagi asarlarida, jaxon adabiyoti tarixidagi eng muhim mavzular, masalalar va falsafiy tushunchalar keng ko'rsatilgan. Uning "Xamsa" nomli asari, jaxon adabiyoti tarixidagi eng yirik epik asarlardan biri sifatida hisoblanadi. Bu asarda, Navoiyning shoirlik mahorati va falsafiy tushunchalari birgalikda ko'rsatilgan.

Navoiy ijodi jaxon adabiyotida, XV-XVI asrlarda yaratilgan bir necha muhim asarlar orqali katta o'rni bor. Alisher Navoiyning ijodida shuningdek, uning tarzida yaratilgan adabiyotlar, jaxon adabiyotining yuqori darajada yaxshi namoyon bo'lishiga olib kelgan.

Navoiyning jaxon adabiyotidagi o'rni, asosan turli janrlarda yaratilgan qissalar, ruboilar, gazallar, masnaviyalar, qit'alar, hikoyalar, o'ktavalar va boshqalar kabi shakllarda ifoda topgan asarlarida ko'rinadi. Uning ijodida jaxon adabiyotining mohir adabiyotchilari sifatida, qadimiy jaxon adabiyotiga asoslangan, lekin uni o'zining unikal va shaxsiy tarzida yaratgan.

"Mahbub ul-Qulub" (Yuraklar sevgan), "Muhakamat al-Lughatayn" (Ikkala tilning mubayyanligi), "Lison ut-Tayr" (Qushlar tilida) kabi asarlar Navoiyning jaxon adabiyotidagi namoyon muqaddas asarlardan ba'zilaridir. Ular jaxon adabiyotining asosiy janrlarini jamlagan va ushbu janrlardagi g'oyalar, tajribalar, tabassumlar va manzaralar orqali adibning o'zining shoiriy va falsafiylikini namoyon qilgan.

Navoiyning ijodi jaxon adabiyotiga o'ziga xos bir rang, sifat va zarafat kiritganligi bilan ajralib turadi. Uning shoiriyatida jaxon adabiyotining falsafiy, adabiy va estetik

qiyofalari o'zaro birlashtirilgan. Navoiyning ijodida jaxon adabiyoti tarixiy, diniy, adabiy va falsafiy masalalar, insoniyatning o'zining unikal manzaralari bilan muqaddaslashgan.

Avliyolar avliyosi, mutafakkirlar mutafakkiri, shoirlar sultoni bo'lgan, millatimiz sharafiga ko'klarga ko'targan, yurtimiz dovruq'ini butun olamga tarannum etgan ulug' allomamizning mashhur 51 ming misradan ortiq "Xamsa", 42 ming misradan ortiq "Xazoyin ul-maoniy", "Mahbub ul-qulub", "Muhokamat-ul lug'atayn", "Lison-ut tayr", "Tarixi mulki Ajam", "Majolis un-nafois", "Mezon ul-avzon" va boshqa shoh asarlari har jihatdan yuksak ahamiyatga, qudratli kuch va jozibaga egadir.

Bashariyat tamadduni, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizning ma'naviy kamol topishida yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan Navoiy asarlari o'rni va roli har tomonlama beqiyosligini yaxshi bilamiz. Zero, ezgulik va hayot mazmunini o'zining ohangdor satrlari, falsafiy fikrlari, teran tashbehlari, go'zal so'z san'ati bilan yorqin ifoda eta olgan Navoiydek shoir dunyoda kamdan kam topiladi, desak hech qachon xato qilmaymiz.

Alisher Navoiydan bizga buyuk bir adabiy – ilmiy meros qolgan. Hozirgi kunlarda Navoiyni tushunish, ijodiy merosini targ'ib va tashviq etishni ilmiy asoslarda tashkil qilish masalasi davlat siyosati darajasiga qo'yilmoqda ekan, navoiyxonlarga muayyan qulaylik yaratilayotgan bir paytda barchaning zimmasidagi mas'uliyat hissi yanada oshadi.

O'zbek tili uzoq va boy tarixga ega bo'lgan tildir. Chunonchi, Alisher Navoiy tilini o'rganish masalasini olaylik. Hazrat Alisher Navoiyning buyuk nazmiy va nasriy asarlari so'z boyligi bilan ham, uslubi bilan ham ulkan bir xazina hisoblanib, ularning lisoniy-uslubiy xususiyatlarini o'rganish hamon dolzarb vazifalardan bo'lib qolmoqda. Ma'lumki, shoir asarlarining tilini o'rganish uning hayotligidayoq boshlangan edi. XV-XIX asrlar davomida Markaziy Osiyo, Eron, Hindiston va Turkiyada Navoiy asarlarida qo'llangan so'zlar va grammatik shakllarni izohlab beruvchi o'zbekcha (chig'atoycha) – forschacha, o'zbekcha (chig'atoycha)- turkcha lug'atlar maydonga kelgan edi. Bunday lug'atlarga Toli Hiraviyning "Badoe' ul - lug'at" ini, "Abushqa", "Lug'ati turkiy", "Kelurnoma", "Sangloh", "Moboni ul - lug'at" kabi asarlarini keltirish mumkin. Bu biz yosh erkin tadqiqotchilar uchun bir talay qulayliklar tug'dirdi. Turkiy (eski o'zbek) tilining boyligi va jozibasi unga xos keng imkoniyatlarning Navoiy ijodi misolida yaqqol ro'yobga chiqishi lingvistlar adib merosi til xususiyatlarini chuqur ilmiy asosda tadqiq etishga undab kelmoqda. Mazkur yo'nalishda turkologiya hamda o'zbek tilshunosligida ko'pdan ko'p izlanishlar olib borildi, ilmiy asarlar, lug'atlar, risolalar, maqolalar chop etildi, anjumanlar chaqirildi. Navoiy ijodi til xususiyatlariga bag'ishlangan ishlarning ko'pligi ularni alohida – alohida zikr etish imkonini bermaydi. Ammo navoiyshunoslikka ulkan hissa qo'shgan A.K.Borovkov, A.N.Kononov, A.M.SHcherbak, G'.Abdurahmonov, A.Rustamov, e.Fozilov, O.Usmonov, B.Bafoev, K.Eraslan, Y.A.Ekmani, E.Umarov, B.Hasanov, M.Raxmatullaeva, A.Karimov, B.O'rinboev, I.Nosirov, Z.Hamidov, singari tilshunoslarning beqiyos mehnatini e'tirof

etish maqsadga muvofiq. Alisher Navoiy o'zbek adabiy tilini yanada mukammallashtirish uchun o'zbek tilining butun ichki imkoniyatlaridan foydalandi. Hazrat Navoiy "Muhokamatul-lug'atayn" da turkiy (o'zbek) tilining fazilati "o'n sakkiz ming olamdan ortuq", zeb-ziynat osmoni "to'qqiz falakdin ortuq" tilining fazilat xazinasi "durlari kavokib (yulduzlar) gavharlaridin ravshandaroq", gulshandagi gullari "sipehr axtaridin duraxshandaroq" (ko'k yulduzlaridan ko'ra ochilganroq) bo'lib jilvalanadi. Shoir turkiy (o'zbek) tilini oyoq tegmagan chamanga o'xshatadi.

Bugungi kunda buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning bitmas-tuganmas xazina atalmish so'z durdonalaridan bahramand bo'lmagan, ummonga qiyos qilgudek ijod olamidan bir qatra yod bilmagan kishi bo'lmasa kerak. Har bir xalqning milliy o'zligi, eng avvalo uning tilida aks etadi. Vatan istiqlolini mustahkamlamoqday sharaflilikda ona tiliga, hazrat Navoiy kabi buyuk ajdodlar merosiga buyuk kuchdir. Mutafakkir shoirimizning "Odamiy ersang, demagil odami, Onikim, yo'q xalq g'amidin g'ami", degan satrlarida qanchalik chuqur ma'no bor. Ya'ni, bu dunyoda insonlarning dard-u tashvishlarini o'ylab yashash – odamiylikning eng oliy mezonidir. Xalqning g'amidan uzoq bo'lgan insonni odam qatoriga qo'shib bo'lmaydi, deb uqtirmoqda ulug' bobomiz.

Yoshlarni ilm-fanni yanada rivojlantirish, iqtidorli va qobiliyatli yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ularning o'z ijodiy intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun barcha shart-sharoit yaratilayotgan bugungi kunda Navoiy shaxsiga bu qadar e'tibor - - ezgu maqsadlarimiz sari yana bir olg'a qadamdir. Buyuk tariximiz, ulug' allomalarimiz ijodini keng targ'ib etish, shu asosda Yangi O'zbekiston, degan yurtni butun dunyoga tarannum etish muqaddas vazifamizdir.

Alisher Navoiy ijodi Sharq adabiyotining boy adabiy an'analari zaminida maydonga keldi va o'z navbatida keying davr adabiyoti rivojiga samarali ta'sir ko'rsata oldi. Ma'lumki, Navoiy nafaqat o'zbek tilida, balki forsiy tilda ham salmoqli meros qoldirgan. Jahon adabiyoti titanlarini eng qisqa ro'yxatda ko'z o'ngimizda tizadigan bo'lsak, bular – Li Bo, Homer, Evriped, Rudakiy, Firdavsiy, Dante Aligyeri, Hofiz Sheroziy, Nizomiy Gnjaviy, Alisher Navoiy, Vilyam Shekspir, Iohani Volfgang Gyote, Aleksandr Pushkin, Lev Tolstoy, Onre de Balzak, Jek Londonning hamisha porloq siymolari o'z ijod olamlari bilan gavdalandilar.

Dunyoda Alisher Navoiy kabi asarlari keng tarqalgan, jahonning deyarli har bir chekkasida kitoblarning nusxalari saqlanayotgan boshqa bir ijodkorni topish qiyin. Hazrat Navoiy hayotining so'nggi yillaridayoq uning asarlari tiliga lug'at tuzishganligi uning hayotligidayoq ijodiga qiziqishganidan dalolatdir.

Fransuz sharqshunosi Pave de Kurteyl Navoiy asarlaridan foydalanib, lug'at tuzadi. Buni qarangki, hatto fransuz olimlari ham Navoiy asarlari lug'atini tuzishganing o'zi uning buyuk daho ekanligidan dalolat beradi.

XX asrning birinchi choragida aksariyat Yevropa va rus sharqshunoslari Navoiy ijodi bilan mashg'ul bo'lgan, uning ijodi haqida hech bo'lmaganda bir maqola yozgan. Ularning ko'pchiligi Navoiy ijodiga bir yoqlama qarab, fors adabiyotining taqlidchisi, vakili, o'zbek adabiyotiga biron yangilik qo'shmagan, deb ayuhannos solanlarida,

Y.E.Bertels “Navoiy va Attor” kitobida “Lison ut-tayr” ni, “Mantiq ut-tay”ga qiyoslab, Navoiyning buyuk shoir, daho ijodkor ekanini ko'rsatib berdi.

Ulug' shoir va mutafakkir Alisher Navoiy - Sharq Renessansining yirik namoyondasi sifatida jahon sivilizatsiyasi tarixida, ayniqsa, turkiyzabon xalqlar madaniy va ma'naviy hayotining rivojida alohida o'rin tutadigan yorqin shaxsdir. O'z asarlarida ma'naviy poklik, xalqparvarlik va ma'rifatparvarlikni kuylab, o'z avlodlariga buyuk adabiy-falsafiy va ilmiy meros qoldirdi. Uyg'onish davri turli joylarda va vaqtlarda o'ziga xos tarzda kechgani bilan barcha xalqlar madaniyati va adabiyotida o'xshash tomonlarni ham vujudga keltirgan.

Navoiyni xorijda Y.E. Bertels (Rossiya), Artoleme d'Erbelo, Silvestre de Sasi (Fransiya), I.N. Beryozin, V.V. Velyaminov, M. Nikitsiy (Rossiya), M.Belen, E.Bloshe, L. Buva (Fransiya), E. Braun (Angliya), V.Bartold (Rossiya), A.Kurella (Germaniya), M.Sabtelni, V.Feldman, D.Genchturk, D.Devin, K.Adalx, G.Dix (Angliya) kabi olimlar tomonidan tadqiq qilingan.

Navoiyning jaxon adabiyotidagi o'rni asrining so'nggi davrlarida ham hisobga olingan. Uning asarlarida ifodalangan g'oyalar, insoniyatning asosiy mazmunlari va estetik qobiliyatlar, jaxon adabiyoti tarixida uning ijodining o'rni va ahamiyatini tasdiqlaydi. Navoiyning jaxon adabiyotidagi ijodi, jaxon adabiyoti ustalarining izlanishiga yuqori baholangan va uning o'ziga xos yeri bilan jaxon adabiyotida o'zining mustaqil o'rni ega.

Shu sababli, Navoiyning jaxon adabiyotidagi o'rni jaxon adabiyotining ajralib turuvchi tajribalar va madaniyatning o'ziga xos namoyon bir qismidir, va uning ijodi jaxon adabiyotida muhim o'rni bor deb aytish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. — Toshkent: O'zbekiston, 2017. — B. 112]
2. Rahmonov N. Bertels – Navoiyshunos. Maqola. – T., 2020.
2. Navoiy, Alisher. To'la asarlar to'plami: 10 jildlik / A.Navoiy; – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.-768 b.J.6: Xamsa:Hayrat ul-abror. Farhod va Shirin.-812 b
3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'afur Gulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1983. –B.
4. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers, 15(3), 49-57.
5. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки, (8-1 (77)), 27-29.

6. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). TA'LIM TIZIMIDA KO'ZI OJIZ O'QUVCHILARNI INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA O'QITISH TEXNOLOGIYALAR. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 990-993.
7. Hamidullo o'g'li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. Scientific Impulse, 1(2), 535-537.
8. Nuritdinovich, C. N. (2023). AVTOMATLASHTIRILGAN ZAMONAVIY TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA TALABALARNING AMALIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Научный Фокус, 1(2), 341-345.
9. Nuritdinovich, C. N. (2023). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA MUHANDISLIK KASBIGA OID KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(20), 356-360..
10. Nuritdinovich, C. N. (2023). To Develop the Creative Abilities of Future Engineers in Textiles. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(2), 32-37.
11. Choriyev, N. (2022). STUDENTS IN THE ART OF EMBROIDERY IN UZBEKISTAN INTRODUCTION TO SCHOOLS. International Bulletin of Applied Science and Technology, 2(12), 29-33.
12. Choriyev, N. N. (2022). The importance of learning carpet making in folk crafts. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 13, 25-28.
13. БАБАДЖАНОВ, С. Х., & ЧОРИЕВ, Н. Н. (2022). СОПРОТИВЛЕНИЕ КАЧЕНИЮ НАЖИМНОГО ВАЛИКА С РЕЗИНОВЫМ ПОКРЫТИЕМ ПРИ КАЧЕНИИ ПО ПОВЕРХНОСТИ РИФ ЦИЛИНДРА. In Молодежь и XXI век-2022 (pp. 344-347).